

# ՄՕՆՆԱ ՎԱՆՆԱ

ԴՐԱՄԱ ԵՐԵՐ ԴՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՄԲ

Մօրիս Մէտէոյիկի

ԵՐՐՈՐԴ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

Հանդիսարան՝ Գուրգոս Եօլսենայի պալատում: Բարձր պատուհաններ,  
մարմարէ սիւներ, կամարակապ սրահ, զորդ ու վարազայրներ և այլն: Ձախ  
կողմում երկրորդ կարգում՝ ընդարձակ պատշգամբ, որի ճաղապատի (բա-  
լիստարադ) վրայ շարուած են մեծ-մեծ ծաղկակիր անոթներ և ուր բար-  
ձրանում են երկու արտաքին սանդուխներով: Հանդիսարանի մէջտեղում,  
սիւների արանքին, մարմարէ լալն աստիճաններ տանում են դէպի այդ  
նոյն պատշգամբը, որտեղից պէտք է որ երևալ քաղաքի մի մասը:

Առաջին սենտրոն

Ներս են մտնում ԳՈՒԻԴՕՆ, ՄԱՐԿՕՆ, ԲՕՌՍՕՆ և ԶՈՒԷԼԼՕՆ:

ԳՈՒԻԴՕ. Ես արեցի ձեր ուղածը, նրա ուղածը, ամենպի  
ուղածը. արդարութիւնը պահանջում է, որ իմ կամքն էլ վեր-  
ջապէս կատարուի: Ես լռեցի, ես թաք կացայ, ես չունչա պա-  
հեցի, ինչպէս կարող է անել մի վախկոտ մարդ. երբ գողերը  
կողոպտում են իր տունը... Եւ ես ագնիւ էի իմ անարգութեան  
մէջ... Դուք ինձ մանրակրկիտ վաճառական դարձրիք... Տեսե՛ք,  
արշալոյսը բացւում է... Տեղիցս չեմ շարժուել մինչև այժմ...  
Ես չափում ու կշռում էի իմ խայտառակութիւնը... Պէտք էր  
ճշտիւ կատարել սակարկութեան պայմանները և վճարել ձեր  
ուտելիքների գինը... Պէտք էր, որ այս վսեմ գիշերը մինչև աս-  
մանավերջին ըստէն պատկանէր գնողին: Օ՛հ, այդ շատ թանկ  
գին չէր այնքան տաւարի, այնքան ցորեն ու բանջարի հա-  
մար... Բայց այժմ ես վճարել պրծել եմ իմ ամբողջ վճարելիքը  
և դուք կերել՝ կշտացել էք... Այժմ ես արդէն ազատ եմ, այժմ  
կրկին ես եմ այստեղի իշխանաւորը և դուրս եմ գալիս իմ  
խայտառակութիւնից...

ՄԱՐԿՈ. Ձը գիտեմ, որդիս, թէ ինչ էք ուզում անել... Ձը կայ ոչ մի մարդ, որ իրաւունք ունենար միջամտել ձեր վշտի նման մի վշտի կամ կարողանար սփոփել այդպիսի մի վիշտ, և ես շատ լաւ հասկանում եմ, որ նոյն իսկ այն անհուն երջանկութիւնը, որ շրջապատում է այժմ ձեզ ամեն կողմից և որ ծագել է ձեր վշտի աղբիւրից, կարող է միմիայն աւելի ևս դառնացնել ձեր առաջին արցունքները... Այժմ, երբ քաղաքը փրկուած է արդէն, մեզ էլ գրեթէ ցաւալի է թւում այդ փրկութիւնը, որ այնքան թանկ նստեց ձեզ, և մենք, կարելի է ասել, յակամայից խոնարհեցնում ենք մեր գլուխը այն մարդուն երկայութեամբ, որին միմիայն, անիրաւաբար, վիճակուեց կրել ամբողջ ծանրութիւնը... Եւ սակայն, եթէ մի հրաշքով երէկուան օրը նորից կրկնուէր, ես պարտաւոր կը լինէի վարուել այնպէս, ինչպէս երէկ վարուեցի, մատնացոյց անել նոյն զոհերը և դրդել գործելու նոյն անարդարութիւնը, որովհետև արդար վարուել ուզողը ստիպուած է շարունակ՝ դառնացած սրտով ընտրել երկու կամ երեք անհաւասար անարդարութիւններից մէկը կամ միւսը... Ձը գիտեմ՝ ինչ ասեմ ձեզ, բայց եթէ իմ ձայնը, որ երբեմն սիրելի էր ձեզ, կարող է այս վերջին անգամը թափանցել ձեր սրտի մէջ, որ միշտ լսում էր նրան, խնդրում եմ ձեզ, որդիս, չը հետևէք կուրօրէն այն խորհուրդներին, որ կը թելադրեն ձեզ առաջին բոպէի զայրոյթն ու վիշտը... Սպասեցէք գոնէ, որ անցնի այն վտանգաւոր ժամը, որ մեզ ասել է տալիս այնպիսի խօսքեր, որ չի կարելի այլ ևս յետ առնել... Վաննան գալու է շուտով... Մի դատէք նրան այսօր, յետ մի մղէք ոչ դի, մի արէք ոչ մի բան, որ կարող է անուղղելի լինել... Իսկ իմացէք, որ անուղղելի է, անհրաժեշտօրէն և անգթօրէն անուղղելի՝ այն ամենը, ինչ որ մարդ անում ու ասում է ծայրայեղ վշտի բոպէին... Վաննան գալու է շուտով, յուսահատ, բայց և երջանիկ... Մի յանդիմանէք նրան... Մի տեսնուէք նրա հետ գալուն պէս, եթէ ոյժ չէք զգում ձեր մէջ խօսելու նրա հետ այնպէս, ինչպէս կը խօսէիք հետը, եթէ վաղուց ի վեր վերադարձած լինէր... Եթէ իմանայիք, որքան բարութիւն, արդարութիւն և խոհեմութիւն են թելադրում սահող ժամերը մեզ, ողորմելի մարդկանցս, որ խաղալիք ենք այնքան հզօր ոյժերի... Հաւատացէք ինձ, միակ խօսքերը, որոնք զին ունեն, միակ խօսքերը, որ մարդ պէտք է առաջուց իմանայ, երբ կսկիծը կուրացնում է մեզ, այն խօսքերն են, որ մարդ արտասանում է այն ժամանակ, երբ աչքերը բացուում են, երբ հասկանում է եղածը, երբ արդէն ներած է լինում և սկսում է նորից սիրել...



ԳՈՒԻԴՈ. Պրծաւ ձեր տակիքը... Իմացէք վերջապէս, որ այլ ևս անցել է մեղրամոր խօսքերի ժամանակը և որ այդպիսի խօսքերով չի կարելի այլ ևս խաբել ոչ ոքի... Ես թող տուեցի, որ վերջին անգամ դուք տէք ինձ ձեր տակիքը, որովհետեւ ուզում էի իմանալ, թէ ինչ ունէր ինձ տալու ձեր իմաստութիւնը կեանքիս փոխարէն, որ նա խորտակեց այնքան վարպետօրէն... Այդ է ուրեմն նրա առաջարկածը: Սպասել, համբերել, ընդունել, մոռանալ, ներել և լսել... Սակայն կը ներէք: Այդ շատ քիչ է... Ես աւելի լաւ եմ համարում խոհեմ չը լինել, և լոկ խօսքերը ինձ բաւական չեն խայտառակութիւնիցս դուրս գալու համար... Իմ ուզածս շատ պարզ բան է: Մի քանի տարի առաջ դուք ինքներդ կը թելադրէիք ինձ նոյն բանը: Վանան պատկանել է ուրիշ տղամարդի. Վանան այլ ևս իմս չէ, քանի որ կենդանի է այդ մարդը: Ես չեմ կարող ապրել՝ առաջնորդուելով քերականական կանոններով: Ես ուրիշ կանոնների եմ հետևում. ես հետևում եմ այն վեհ օրէնքին, որ իշխում է բոլոր՝ սրտի տէր մարդկանց վրայ... Պիզան ունի այժմ ուտելու և պաշտպանուելու միջոցներ: Նա գէնքեր է ստացել, ես կը վերցնեմ այդ գէնքերից իմ արդար բաժինը: Այսօրուանից ինձ են պատկանում Պիզայի զինուորները, գոնէ նրանցից լաւագոյնները, որոնց ես եմ զօրագրել և որոնց վարձը ես եմ վճարել իմ սեփական քսակից: Ես այլ ևս ոչինչ պարտական չեմ Պիզային և յետ եմ վերցնում այն, ինչ որ ինձ է պատկանում: Այդ զինուորներին ես յետ կը տամ Պիզային միայն այն ժամանակ, երբ նրանք կանեն այն, ինչ որ ես իրաւունք ունեմ նրանց անել տալու... Գալով մնացածին, ահա թէ ինչ եմ անելու. Վանան... Ես ներում եմ նրան կամ կը ներեմ նրան, երբ այն մարդը այլ ևս կենդանի չի լինի... Վանան խաբուել է. նա սոսկալի սխալ է գործել, բայց, ինչ էլ լինի, նա հերոսաբար է սխալուել... Մարդիկ զազրելի կերպով ի շարք գործ դրին նրա սրտի գութն ու հոգու վեհութիւնը... Այդ ոչինչ, այդ կարող է՝ եթէ ոչ մոռացուել՝ գոնէ այնքան ազդեանալ անցեալի խորքում, որ սիրող աչքը այլ ևս չի կարողանալ նշմարել նրան... Բայց կայ մի մարդ, որին ես չեմ կարող տեսնել այլ ևս առանց կարմրելու և առանց քտամեկու... Մի մարդ կայ այստեղ, որի միակ նպատակակէտը պէտք է լինէր ուղեցոյց և նեցուկ հանգիստանալ ագնիւ և վեհ երջանկութեան... Բայց նա դարձաւ այդ երջանկութեան ոռոխը և կործանիչը, և ահա դուք ականատես կը լինէք այժմ մի բանի, որ սոսկալի է, բայց և միանգամայն արդար. դուք կը տեսնէք, թէ ինչպէս մի զաւակ, այս՝ առժամանակ տալիս ու վրայ կըգծ



աշխարհում, դատում է իր հարազատ հօրը, անիծում է նրան, ուրանում է նրան, քչում է նրան իր աչքի առաջից և արհամարհում ու ատում է նրան...

ՄԱՐԿՕ. Նզովեցէք ինձ, որդիս, միայն թէ ներեցէք նրան... Եթէ ձեր կարծիքով մի աններելի սխալ կայ այն հերոսութեան մէջ, որ փրկեց ըիւր կեանքեր, սխալը ամբողջովին իմա է, իսկ հերոսութիւնը՝ ուրիշներին... Լաւ խորհուրդ էր իմ տուածը. բայց նա հեշտ խորհուրդ էր ինձ համար, որովհետեւ ես մաս չունէի պահանջուած զոհի մէջ... Բայց այսօր, երբ այդ խորհրդի պատճառով ես զրկւում եմ այն բանից, որ ամենաթանկն է ինձ համար, նա աւելի ևս լաւ է թւում ինձ... Դուք շատ լաւ էք դատել ձեր խղճի համաձայն, իսկ և իսկ այնպէս, ինչպէս ես ինքս կը դատէի, եթէ աւելի ջանիլ լինէի... Ես գնում եմ, զաւակս, և դուք չէք տեսնիլ ինձ այլ ես. ես լաւ գիտեմ, որ իմ տեսքը կը դառնայնի ձեր հոգին, բայց յոյս ունեւմ կրկին տեսնել ձեզ, առանց ձեր աչքին երեւալու... Եւ քանի որ ես հեռանում եմ առանց համարձակուելու յուսալ, թէ կապրեմ մինչև այն օրը, երբ դուք ինձ կը ներէք ձեզ հասցրած չարիքս,—որովհետեւ ես ինքս էլ ապրել եմ, ուստի և լաւ գիտեմ, որ ներողութիւնը շատ դանդաղ է առաջ ընթանում, երբ մարդ իր կեանքի կէսումն է դառնում ձեզ պէս,—քանի որ հեռանում եմ այստեղից այսպիսի անախտանձելի դրութեան մէջ, կուզէի գոնէ վստահ լինել, որ ինձ հետ տանում եմ այստեղից ձեր ամբողջ քէնն ու ատելութիւնը, ձեր սրտի բոլոր դաժան յիշողութիւնները, և որ ոչ մի նշոյլ այդ զգացմունքներից չի մնայ նրա համար, որ գալու է շուտով... Ես միայն մի բան կը խնդրեմ ձեզանից... Թոյլ տուէք ինձ վերջին անգամը տեսնեմ, թէ ինչպէս նա նետւում է ձեր գիրկը... Այնուհետեւ ես կը հեռանամ առանց տրտնջալու և առանց ձեզ անարդար համարելու... Լաւ է, որ մարդկային աղէտների միջոցին ամենածերը վերցնի իր ուսերի վրայ այն բոլորը, որ նա կարող է կրել, որովհետեւ մի քանի քայլից յետոյ նրա վրայից բոլորովին վերցնելու են բեռը...

(Արդէն Մարկօյի վերջին խօսքերի ժամանակ զրոհում սկսում է բարձրանալ խառնաշփոթ և ուժգին աղմուկ. Այդ խօսքերին հետեւող լուրթեան միջոցին այդ աղմուկը սաստկանում է, մօտենում է և աւելի որոշ է դառնում. Սկզբում սպասողութեան միմունջ է այդ, այնուհետև դեռ ևս հեռում դառնող, բայց հետզհետէ լռաջաղող ամբոխի ցնծութեան աղաղակներ. Շատ չանցած, հետզհետէ աւելի ու աւելի պարզ որոշուելով և ամեն կողմից թափանցելով անհամար ամբոխի յախառն ժխորի միջով, լսում են անթիւ անգամ կրկնուող աղաղակներ՝ «Ա՛լա՛ն»



հա, Վա՛հեա... Մեր Մօհեա Վահեա... Փառ՛ ու պառիս Մօհեա Վահեայի... Վա՛հեա, Վա՛հեա, Վա՛հեա... և ալի և ալի)։

ՄԱՐԿՕ. (Առաջ նետելով դեպի կամարակալ սրանը, որ տնում է դեպի պատշգամբը)։ Վաննան է... Նա գալիս է... Նա ախտեղ է... Ժողովուրդը ողջունում է նրան ցնծութեան ազադակներով։ Լսեցէք, լսեցէք...

(Բռտան և ծռելիքն նայելէս զնում են պատշգամբը, իսկ Գուրգան մնում է միայնակ և, յենում մի սիւնի, նայում է դեպի հեռուն։ Այս ամբողջ տեսարանավերջի ընթացքում զրահի ազգականները կրկնապատկում են և արագ-արագ մտնում)։

ՄԱՐԿՕ. (Պատշգամբում)։ Օ՛, ամբողջ հրապարակը, փողոցները, ծառերի ճիւղերը, պատուհանները՝ ծածկուած են զլուխներով և ձեռներով, որոնք շարժւում են... Կարծես քարերը, տերևներն ու կղմինդրները շունչ են առել ու մարդ են դարձել... Բայց ուր է Վաննան... Ամպի նման մի բան եմ տեսնում միայն, որ բացւում է ու նորից խփում... Բռտս, Թըշուառ աչքերս դաւաճանում են սիրոյ գորովիս... Մերութիւնս, արցունքներս ու երկիւղս կուրացնում են նրանց... Նրանք չեն կարողանում զանել այն միակ էակին, որին փնտռում են... Ո՛ւր է նա... Դու տեսնում ես նրան։ Ո՞ր կողմից պէտք է զընամ նրան ընդառաջ...

ԲՈՒՍՕ. (Պանելով նրան)։ Չէ, մի իջէք ներքեւ... Ամբոխը շատ հոծ է և այլ ևս չի կարողանում ինքն իրան զսպել... Կանանց ճիւղում են, երեսաներին ոտնատակ են տալիս... Բացի այդ՝ օգուտ էլ չը կայ ձեր իջնելուց. Վաննան այստեղ կը հասնի, նախ քան դուք կարողանաք իջնել... Նա մօտենում է, ահա նա... Բարձրացնում է զլուխը, մեղ նկատեց... Աւելի արագ է քայլում, նայում է այս կողմը ու ժպտում։

ՄԱՐԿՕ. Ուրեմն դուք տեսնում էք նրան, մինչդեռ ես չեմ տեսնում... Ախ, իմ կուրացած աչքեր, որ չեն կարողանում ոչինչ որոշել... Այս առաջին անգամն է, որ անիծում եմ ձերութիւնս, որ այնքան բան սովորեցրեց ինձ՝ այս մէկը թաղանիւռ համար... Բայց եթէ տեսնում էք նրան, ասացէ՛ք՝ ինչպէս է նա... Տեսնում էք արդեօք նրա գէմքը...

ԲՈՒՍՕ. Նա գալիս է յաղթական կերպով... Կարծէք լոյս սփռելիս լինի իրան ողջունող ամբոխի վրայ...

ՏՈՒԷԼԼՕ. Բայց ով է այն մարդը, որ գալիս է նրա կողքին...

ԲՈՒՍՕ. Չը գիտեմ... Չեմ ճանաչում նրան... Դէմքը ծածկուած է...

ՄԱՐԿՕ. Լսում էք, որքան մոլեգին է ցնծութիւնը... Ամ-



բողջ պալատը հնչում է և ծաղկանօթների ծաղիկները թափում են ճաղերի վրայ... Կարծէք մարմարէ աստիճաններն ու սալերը բարձրանում են մեր ոտների տակ և ուզում են մեզ բոլորիս տանել, նետել ընդհանուր հնձուխեան յորձանքի մէջ... Օ՛, սկսում եմ տեսնել... Ամբոխը հասնում է վանդակներին... Տեսնում եմ, որ նա հրապարակում յանկարծ բաժանում է երկու մասի...

ԲՕՌՍՕ. Այո, Վաննան հետզհետէ մօտենում է մեզ և ամբոխը ճանապարհ է բանում նրա առաջ, կազմելով յաղթուլթեան ու սիրոյ ցանկապատ... Ժողովուրդը ծաղիկներ, արմաւենու ճիւղեր և գոհարներ է նետում նրա կողմը... Մայրերը մեկնում են կոնները, որպէս զի նա ձեռքը քօի իրանց գրկի երեխաներին, իսկ այր մարդիկ չորում են ու համբուրում այն քարերը, որոնց դիպել է նրա ոտքը... Զգուշացէք... Մօտենում են... Չեն կարողանում այլ եւս զսպել իրանց... Եթէ բարձրանան սանդուխով, մեզ ոտի տակ կը տան... Բարեբախտաբար՝ պահապանները շտապում են ամեն կողմից խափանել մուտքերը... Գնամ հրաման տամ յետ մզել ժողովրդին և փակել վանդակները, եթէ արդէն ուշ չէ...

ՄԱՐԿՕ. Ոչ, ոչ: Թողէք, որ նրանց հրճուանքը զեղուի այստեղ այնքան առատօրէն, որքան ուզում է իրանց սիրտը... Ինչ հոգ թէ նրանք ոտնատակ կը տան շատ բան, գուցէ և մեզ, երբ նրանց սէրը այդպէս անհուն է... Նրանք այնքան տանջուել են, որ իրաւունք ունեն փրկուելուց յետոյ կանգ չառնել ոչ մի սահմանի առաջ... Ո՛վ իմ խեղճ, իմ բարի ժողովուրդ... Ես էլ քեզ նման հարբածի պէս եմ և գոգոռում եմ քեզ հետ... Ո՛վ Վաննա, իմ Վաննա... Այդ դձու եւս առաջին աստիճանի վրայ... (Նա նետում է առաջ, ուզելով իջնել ներքեւ Վաննային հանդիպելու համար, բայց Բօնսօն եւ Տօռէլլօն չեն թողնում): Վեր ել, վեր ել, Վաննա... Սրանք ինձ բռնել են, չեն թողնում՝ իջնում... Սրանք վախենում են հրճուանքից... Վեր ել, վեր ել, Վաննա, աւելի գեղեցիկ, քան Յուդիթը, և աւելի անարատ, քան Լուկրէցիան... Վեր ել, վեր ել, Վաննա, վեր ել ծաղիկների միջով: (Վազում է և մարմարէ անօթներից լիաբուռն պոկելով ծաղիկները՝ նետում է սանդուխի ստորոտը): Ես էլ ունեմ ծաղիկներ կեանքը ողջունելու համար... Ես էլ ունեմ վարդ, չուշան ու դափնի՝ փառքը պսակելու համար:



## Երկրորդ սեսիան

ՆՈՅՆ ԱՆՁԻՆՔ ԵՒ ՊԻՆՁԻՎԱԼԷՆ ՈՒ ՎԱՆՆԱՆ.

(Աղաղակները աւելի մոկեցին են զառնում: Վաննան, Պրինչիփալ-լէյի ուղեկցութեամբ, երեսմ է սանդուխի ծայրին ու նետում է վերջին աստիճանի վրայ կանգնած Մարկոյի գիրկը: Ամբարը գրոհ է ապիւն և գրաւում է ամբողջ սանդուխը, պատշգամբը ու կամարակապ սրահը, բայց որոշ հետադարձութիւն է թողնում իր և Վաննայից, Պրինչիփալլէյից, Մարկոյից, Բոսալից ու Տոնէլլից կազմուած խմբի մէջ):

ՎԱՆՆԱ. (Նետուելով Մարկոյի գիրկը) Ես երջանիկ եմ, հայր իմ...

ՄԱՐԿՕ. (Պինդ գրկելով նրան) Ես էլ երջանիկ եմ, աղջիկս, որ նորից արժանանում եմ տեսութեանդ... Թող նայեմ երեսիդ՝ մինչ համարուում ենք այսպէս... Օ՛հ, աւելի ճանաչափայլ է դէմքդ, քան եթէ յետ դարձած լինէիր երկնային բարձունքից, որ փառաբանում է վերադարձդ... Ահաւի թշնամին չի կարողացել չքացնել և ոչ մի ցուր քո աչքի լոյսից, և ոչ մի ժպիտ՝ քո շրթունքներից...

ՎԱՆՆԱ. Ես ձեզ կասեմ, հայր իմ... Բայց ուր է Գուիդօն... Ամենից առաջ նրան պէտք է աղատեմ... Նա դեռ չը գիտէ...

ՄԱՐԿՕ. Եկ, Վաննա, ահա այստեղ է նա... Եկ, ինձ քշում են և թերևս իրաւացի է այդ, բայց քեզ ներում են քո հրաշալի սխալը, և ես ուզում եմ քեզ նետել նրա գիրկը, որպէս զի իմ վերջին շարժումը և վերջին հայեացքը ձեր նորից գտնեն սիրով չաղկապում...

(Այդ րոպէին Գուիդօն գնում է Վաննայի կողմը: Վաննան ուզում է բերանը բանալ և շարժում է անում նրա գիրկը նետուելու համար, բայց Գուիդօն խիստ շարժումով կանգնեցնում ու յետ է մղում նրան և գիմում է նրան շրջապատողներին):

ԳՈՒԻԴՕ. (Կտուկ, խիստ եւ նրաւայական եղանակով) Մեծակ թողէք մեզ:

ՎԱՆՆԱ. Ոչ, ոչ... Ամենքդ էլ մնացէք այստեղ... Դու չը գիտես, Գուիդօ... Ես ուզում եմ քեզ ասել, ևս ուզում եմ ամենքին ասել... Ես անարատ եմ վերադարձել, Գուիդօ, և ոչ ոք չի կարող...

ԳՈՒԻԴՕ. (Ընդհատելով նրա խօսքը, յետ մղելով նրան եւ ձայնը բարձրացնելով բարկութիւնից, որ հետզհետեւ սասկանում է) Մի մօտեցիր ինձ, դեռ մի դիպիր ինձ... (Յառաջանալով դէպի ամբար, որ սկսել էր գրոհ ցալ դէպի դանիներ եւ օր քնկրկում է նրա դիմաց) Չը լսեցիք... Խնդրում եմ, որ դուրս



գաբ և մեզ մենակ թողնէք: Դուք ձեր տների տէրն էք, ես էլ այստեղի տէրն եմ: Բոռա և Տօռէլլօ, կանչեցէք պահապաններին: Օ՛, ես ձեզ լաւ եմ հասկանում... Փառաւոր ինչոյքից յետոյ տեսարան է հարկաւոր ձեզ... Զայց դուք չէք տեսնիլ այդ տեսարանը. նա ձեզ համար չէ, դուք արժանի չէք նրան... Միս ու գինի բաւական ունէք, ես վճարեցի բոլորիդ կեր ու խումի գինը, էլ ի՞նչ էք ուզում ինձանից... Կարծեմ, իրաւունք ունեմ պահանջել, որ գոնէ վիշտս ինձ թողնէք... Գրնացէք, կերէք ու խմէք... Ես ուրիշ հոգսերով եմ զբաղուած և զսպում եմ արցունքս, որ դուք չէք տեսնիլ... Ձեզ եմ ասում, գնացէք այստեղից... (Լուռ շարժում ամբոխի մեջ, որ փիչ-փիչ անհետանում է): Դուք ինչու էք ոտներդ կախ գցել... (Բուռն շարժումով բռնելով հօր կռնիքը): Դուք ես: Մանաւանդ դուք: Ամենիդ առաջ դուք, որովհետեւ ձեր մեղքն է այս... Դուք չէք տեսնիլ իմ արցունքները... Ա՛խ, ես ուզում եմ միայնակ լինել, աւելի միայնակ, քան գերեզմանում, որպէս զի իմանամ վերջապէս այն, ինչ որ պէտք է իմանամ... (Նկատելով անշարժ կանգնած Պրինչիպալիէին): Իսկ դուք... Ո՞վ էք դուք, որ այդտեղ կանգնած էք քողարկուած արձանի նման... Մեզ սպասող խայտաւորութիւնն էք, ի՞նչ է, թէ մահը... Ձը հասկացա՞ք, որ պէտք է հեռանալ այստեղից... (Վերցնելով պահապաններից մէկի գեղարդը): Գուցէ ուզում էք, որ գեղարդի հարուածներով քչեմ ձեզ այստեղից... Ի՞նչ էք շօշափում ձեր սուրը... Ես էլ սուր ունեմ, բայց նա ձեզ համար չէ... Նա այսուհետեւ ծառայելու է ինձ միմիայն մի մարդու դէմ... Այդ մարդը... Բայց ինչո՞ւ էք այդպէս ծածկել ձեր գլուխը... Ես սիրտ չունեմ այժմ դիմակով դուարձանալու... Ձէք պատասխանում... Կացէք, ես ուզում եմ իմանալ, թէ ո՞վ էք դուք... (Մօտենում է, որ դէն շպրտի նրա գլխի ծածկոյթը: Վանճան նետում է Պրինչիպալիէի ու նրա արանքը եւ կանգնեցնում է նրան):

ՎԱՆԵԱ. Ձեռք չը տաք սրան...

ԳՈՒԻԴՈ. (Զարմացած կանգ է առնում): Օ՛, Վանճա... Դ՞ու, Վանճա... Ո՞րտեղից է քեզ այդ կորովը...

ՎԱՆԵԱ. Սա է ինձ փրկել...

ԳՈՒԻԴՈ. Օ՛, ո՛ւ Սա քեզ փրկել է... Փրկել է, երբ արդէն... Երբ արդէն շատ ուշ էր... Լաւ բան է արել... Բայց աւելի լաւ կը լինէր...

ՎԱՆԵԱ. (Տենդային կերպով): Թոյլ տուր վերջապէս ասել... Աղաչում եմ, Գուրդօ... Մի հատ խօսք բաւական է, որ ամեն ինչ իմանաս... Քեզ ասում եմ, որ սա ինձ փրկեց և որ պատիւս խնայուած է, յարգուած... Սա ինձ ձեռք չի տուել...



Սա եկաւ այստեղ իմ հովանաւորութեան տակ... Եւ որան տուցի իմ խօսքը, քո խօսքը, մեր խօսքը... Ապա տիբ մինչեւ բարկութիւնդ նստի... Թոյլ տուր տեսն քեզ... Սա ոչ մի այնպիսի խօսք չի արտասանել, ոչ մի այնպիսի չարժուած չի արել, որ...

ԳՈՒՒԿՈ. Բայց ո՞վ է սա, ո՞վ...

ՎԱՆՆԱ. Պրինչիփալէն...

ԳՈՒՒԿՈ. Ո՞վ... Սա... Ո՞վ, այս մարդը... Սա, Պրինչիփալէն...

ՎԱՆՆԱ. Այո, այո, սա շո հիւրն է... Սա վատահոլութեամբ է վերաբերուած քեզ... Սա մեր ազատարարն է...

ԳՈՒՒԿՈ. (Մի բոպէ մնում ե ապեւած, այնուհետեւ սկսում ե խօսել հետզհետէ ստակացող ուժգնութեամբ ու յափօսակութեամբ, այնպէս որ Վաննան չի կարողանում ընդհատել խօսքը). Օ՛հ, այդ արածդ, իմ վաննա... Այդ արածդ՝ կարծես անարատ ցօղ լինի, որ իջնում է երկնքի անապակ տկուճքից... Օ՛հ, վաննա, իմ վաննա... Վեհ է քո հոգին, ե ես քեզ սիրում եմ ու հասկանում վերջապէս... Այո, դու իրաւացի էիր, քանի որ չէր կարելի այդ շանել, անշուշտ պէտք էր այնպէս անել, ինչպէս դու արեցիր... Օ՛հ, հասկանում եմ քո խորագիտութիւնը, որ աւելի զօրաւոր գտնուեց, քան դրա ոճիրը Բայց ինչպէս կարող էի իմանալ այդ, ինչպէս կարող էի նախատեսել... Մի ուրիշը գուցէ սպանէր դրան, ինչպէս Յուդիթը Հոլոֆերնին Բայց դրա ոճիրը աւելի մեծ էր, քան Հոլոֆերնի ոճիրը, ե աւելի մեծ վրէժ էր պահանջում... Պէտք էր դրան բերել այստեղ, ինչպէս որ դու արեցիր... Պէտք էր դրան բերել այստեղ, որպէս զի իր զոհերը՝ իր դահիճները դառնան... Հրաշալի յաղթանակ... Դա հետեւում էր անշուշտ քո համբոյրներին հեղափար, քնքշօրէն, ինչպէս մի գառն՝ ծաղկափթիթ ոստի յետեւից... Ի՞նչ նշանակութիւն ունեն այն համբոյրները, որ մարդ տալիս է ատելութեամբ տոգորուած... Ի՞նչ նշանակութիւն ունեն քո տուած համբոյրները, որոնց շնորհիւ դա ընկաւ քո լարած որոգայթը... Այո, այո, դու իրաւացի ես դատել. եթէ դրան սպանէիր այնտեղ, վրանում, զազրելի ոճիրից յետոյ, երբ միայնակ էիր, այդ բաւական չէր լինի, կասկածի տեղիք կը մնար. մարդիկ իրանց աչքով տեսած չէին լինիլ... Արար աշխարհքը գիտէր նոզկալի գաշինքը. պէտք էր որ արար աշխարհքն իմանայ, թէ ինչ հատուցումն են ստանում նրանք, որոնք այդ աստիճան անարգում են մարդկային բնութիւնը... Բայց ինչպէս կարողացար այդ անել... Այդ ամենամեծ յաղթանակն է, որ երբեւիցէ կանացի պատիւը... Կանց, կանց, դու այժմ կը պատմես ամենքին... (Վա-



գում է դեպի պատեգամբը եւ գոռում է՝ ուրան ուժումը կայ): Պրինչիվալէն. Պրինչիվալէն... Մեր ձեռքն է ընկել մեր ոխերիմ թշնամին...

ՎԱՆԵԱ: (Քայլ առ քայլ հետեւում է նրան ու աշխատում լիք կացնել): Չէ, չէ, լսիր ինձ... Չէ, այդ չէ... Աղաչում եմ, Գուրգո... Չէ, սխալում ես, Գուրգո...

ԳՈՒԻԴՕ: (Ազատելով նրա ձեռքից ու կրկնապատիկ ուժով գոռալով): Թող ինձ, կը տեսնես այժմ... Նրանք ամենքը պէտք է իմանան այդ... (Կանչելով ժողովրդին): Այժմ կարող էք գալ, այժմ պէտք է դաք... Դուք էլ, հայր իմ, որ խրել էք ձեր գլուխը երկու ճաղերի արանքը ու գաղտուկ դիտում էք այստեղ կատարուածը, կարծէք սպասելիս լինէք, թէ գուցէ վերջապէս երեւան դայ մի որեւէ աստուած և ուղղի ձեր պատճառած չարիքը ու հաշտութիւն գցի մեր մէջ: Յետ դարձէք, հաշտութիւնը կայացել է արդէն, անուր հրաշքը կատարուել է... Թող քարերն էլ տեսնեն ու լսեն այն, ինչ որ տեղի է ունենալու այժմ... Ես այլ եւս չեմ թաքնում ոչ ոքից և խայտառակութիւնս չքանում է արդէն: Մի ըստէ եւս, և ես աւելի անարատ կը լինեմ, քան ամենից անարատները, և աւելի երջանիկ, քան նրանք, որոնք ոչինչ չեն կորցրել: Այժմ դուք կարող էք յնձութեան աղաղակներ արձակել ի պատիւ իմ Վաննայի... Այժմ ես էլ ձեզ հետ միացած աղաղակում եմ ի պատիւ Վաննայի, և աւելի բարձրաձայն, քան դուք ամենքդ... (Պատեգամբում խոնուողներին հրելով դեպի դահլիճը): Այս անգամ դուք իսկապէս տեսարանի բան կունենաք... Աշխարհիս երեսին արդարադատութիւն կայ... Օ, ես այդ շատ լաւ գիտէի, բայց չէի կարող կարծել, թէ այսքան շուտով կը լինի այդ... Ես վճռել էի ակնապիչ սպասել երկար տարիներ այդ արդարադատութեանը... Ես անցնելու էի ամբողջ կեանքս, դարանամուտ աչք պահելով այդ արդար հատուցմանը՝ ամեն տեղ, շաւիղների ոլորաններում, անտառների խորշերում, փողոցների անկիւններում... Եւ ահա յանկարծ այդ արդար հատուցումը ես գտնում եմ այստեղ, այս դահլիճում, իմ դիմաց, ձեր դիմաց, այս աստիճանների վրայ... Ի՞նչ չը տեսնուած հրաշք է պատահել... Իսկոյն կ'իմանանք այդ Վաննան է գործել այդ հրաշքը... Բայց որովհետեւ արդարադատութիւնը այցելել է մեզ, կը նշանակի նա կատարելու է իր գործը... (Դիմում է Մաւկոյին, բռնելով կոնիցը): Լաւ էք տեսնում այս մարդուն...

ՄԱՐԿՕ: Այո, ո՞վ է դա...

ԳՈՒԻԴՕ: Չէ որ դուք տեսել էք սրան, խօսել էք հետը. դուք չէիք սրա հաճոյակատար լրարեբը...



(Պրինչիպալեն դարձնում է զլուխը դեպի Մարկոն, ու նրան նախաջում է)։

ՄԱՐԿՈ. Պրինչիպալեն...

(Իրաւանցումն ամբոխի մէջ)։

ԳՈՒԴԳՈ. Այո, այո. Պրինչիպալեն, ինքը Պրինչիպալեն...

Մօտեցէք, նայեցէք, չօշափեցէք. խօսեցէք հետք... Դուք է մի նոր յանձնարարութիւն ունի ձեզ տալու... Օ՛, ի հարկէ, սա այլ եւս այն փայլուն Պրինչիպալեն չէ. բայց իմ մէջ գուր չը կայ սրա համար... Հրէշաւոր ու անուր նենգութեամբ սա խլեց ինձանից միակ բանը աշխարհումս, որ ես չէի կարող տալ իրան... Եւ այժմ արդարադատութիւնը և մի խորագիրտութիւն, որ աւելի չքնաղ է, քան արդարադատութիւնը, սրան իր ստոյգ բերել են այստեղ. որպէս զի ինչորի ինձանից միակ հատուցումը, որ ես կարող եմ տալ իրան... Իրաւունք չունէի հրաշք խոտանալու ձեզ... Մօտեցէք, մի վախենալ, սա այլ եւս չի գնալ այստեղից... Բայց լաւ կողպեցէք զանիւրը... Մի գուցէ յաւկարծ մի ներհակ հրաշք խլի սրան մեր ձեռքից... Բայց ձեռք չը տանք սրան իսկոյնեւեթ... Պահենք սրան աւելի երկարատեւ զուարճութիւնների համար... Ո՛վ գուր, իմ խեղճ եղբայրներ, որոնց սա այնքան տանջեց, չարչարեց, որոնց սա ուզում էր կոտորել, որոնց կանանց և զաւակներին ծախում էր սա. նայեցէք սրան, տես նա ինքն է և այժմ պատկանում է ինձ, ձեզ, մեզ ամենքիս, լսում էք... Բայց ձեզ այնքան չի տանջել սա, որքան ինձ... Իսկոյնեւեթ ես կը տամ սրան ձեր ձեռքը... Իմ Վաննան բերել է սրան այստեղ, որպէս զի մեր վրէժխնդրութիւնը անհետ ջնջի մեր խայտառակութիւնը... (Աւելի անմիջական կերպով դիմելով ամբոխին), Դուք ամենքդ այստեղ էք և ամենքդ վկայ կը լինէք... Պէտք է պարզել ամեն ինչ... Հասկացա՞ք, թէ ինչու՞մն է հերոսութիւնն ու հրաշքը... Այս մարդը տիրացել է Վաննային։ Ոչինչ չէր կարելի անել դրա դէմ. դուք ամենքդ կամենում էիք, որ այդպէս լինի. դուք ծախեցիք Վաննային... Ես ոչ որի չեմ անիծում. եղածը անցաւ, և դուք իրաւունք ունէիք աւելի բարձր դասել ձեր կեանքը, քան իմ խեղճուկ բախտաւորութիւնը... Բայց ինչ հնարք կարող էիք դուք գտնել, որպէս զի նորից կեանք տայիք սիրոյ, զգացմունքին հէնց այն բանով, որ նրան մեռցնում է... Դուք շատ յաջող կործանեցիք եղածը, բայց պէտք էր վերականգնել կործանածը... Եւ տես տեսէք, Վաննան արեց այդ... Նա աւելի լաւ հնարք գտաւ, քան Լուկրէցիան կամ Յուդիթը... Լուկրէցիան ինքն իրան ապանեց. Յուդիթը սպանեց Հոլոֆերնին... Օ՛, այդ շատ պարզ է ու շատ լուռ ու մունջ... Վաննան չուզեց սպանել



փակած վրանում, այլ բերեց այստեղ կենդանի ողջակէզը, հրապարակական ողջակէզը... Մենք բոլորս պէտք է պրբենք այն անարգութեան արատը, որի մէջ մասն ունենք ամենքս... Ի՞նչ պէս արեց նա այդ... Ահա այժմ նա կը պատմի մեզ...

ՎԱՆՆԱ. Այո, ես կը պատմեմ ձեզ. բայց իմ պատմածը բոլորովին ուրիշ բան է լինելու...

ԳՈՒԻԴՕ. (Ընդհատելով Վաննայի խօսքը եւ մօտենալով նրան, որպէս զի նամբուրի). Թող նախ համբուրեմ քեզ, որպէս զի ամենքն իմանան...

ՎԱՆՆԱ. (Ուժգին յետ մղելով նրան). Ոչ, ոչ, ոչ դեռ եւս... Ոչ, ոչ, ոչ կրբէք այլ եւս, եթէ չը լսես ինձ... Ականջ դիր, Գուիդօ... Այժմ հարցը վերաբերում է աւելի իրական պատուի և մի այլ տեսակ երջանկութեան, քան այն պատիւն ու երջանկութիւնը, որոնք պատրել են միտքդ: Օ՛, ես չատ ուրախ եմ, որ ամենքը վերադարձան այստեղ... Նրանք կը լսեն ասածս, թերեւ՝ նախ քան դու կը լսես. նրանք կը հասկանան ասածս, թերեւ՝ նախ քան դու կը հասկանաս... Լսիր ինձ, Գուիդօ... Ես չեմ համաձայնիլ գրկել քեզ, մինչեւ որ չիմանաս...

ԳՈՒԻԴՕ. (Ընդհատելով նրա խօսքը ու նորից աւխատելով գրկել). Կ'իմանամ, կ'իմանամ, բայց նախ և առաջ ես ուզում եմ...

ՎԱՆՆԱ. Լսիր ինձ, ասում եմ... Ես երբէք սուտ չեմ խօսել. բայց այսօրուայ ասածս այնպիսի խորին ճշմարտութիւն է, որ մարդ կարող է միայն մի անգամ ասել իր կեանքում և որ մահ է պատճառում կամ կեանք է տալիս... Լսիր ինձ, Գուիդօ, և նայիր ինձ, եթէ լաւ չես տեսել ինձ մինչև այս րոպէն, առաջինը և միակը, երբ դու կարող ես սիրել ինձ այնպէս, ինչպէս ես կ'ուզէի սիրուած լինել... Ես խօսում եմ այժմ քեզ հետ յանուն մեր կեանքի, յանուն այն ամենի, ինչ որ կազմում է իմ էութիւնը, յանուն այն ամենի, ինչ որ դու ներկայացնում ես ինձ համար... Ընդունակ եղիր հաւատալու անհաւատալիքին... Այս մարդը չը տիրացաւ ինձ... Սա կարող էր ամեն ինչ անել, որովհետև ինձ տուել էին իրան... Բայց ձեռք չը տուեց ինձ, և ես դուրս եկայ սրա վրանից այնպէս, ինչպէս կարող էի դուրս գալ եղբորս վրանից:

ԳՈՒԻԴՕ. Ինչո՞ւ...

ՎԱՆՆԱ. Որովհետև նա սիրում է ինձ...

ԳՈՒԻԴՕ. Ա՛խ, այդ էր քո ասելիքը... Դրանումն էր հրաշքը... Այո, այո, հէնց առաջին խօսքերիցդ ականջովս զիպաւ այնպիսի մի բան, որ անհասկանալի էր... Փայլալի նման աչքիս երևաց մի րոպէ, բայց ես ուշք չը դարձրի... Ինձ թուաց, թէ



վրդովմունքն ու զարգանդը պղտորել են միայն... Բայց այժմ տեսնում եմ, որ պէտք է աւելի պարզ նայել հարցին... (Յանկարձ մեղմացնում է ձայնը)։ Այդպէս ուրեմն, ամբողջ գիշերը անցկացրիր այդ մարդու վրանում գրեթէ մերկ ու միայնակ և նա չէ տիրացաւ քեզ...

ՎԱՆՆԱ. Ձէ, չի տիրացաւ...

ԳՈՒԻԿՕ. Չեղք չի տուց քեզ, չի համարեց քեզ...

ՎԱՆՆԱ. Միայն մի անգամ համբուրեցի ձեզատեղ և նա նոյնպիսի համբոյր գրոշմեց ձեզատեղ...

ԳՈՒԻԿՕ. Ճակատիդ... Նայիր ինձ, Վաննա... Միթէ ես նման եմ այնպիսի մարդու, որ կարող է հաւատալ, թէ աստղերը նարկիզի ծաղիկներն են և թէ կարելի է հանգչնել լուսինը, թքելով ջրօրի մէջ... Երբուանից ես այդպէս... Ա՛խ, չեմ ուզում ասել... Չեմ ուզում դեռ ես անդառնալի կորուստի մատնել ինձ ու քեզ... Չեմ հասկանում նպատակդ, կամ գուցէ այս սոսկալի գիշերուայ մոլեգին զառանցանքն է ցնորեցրել քո խելքը կամ իմս...

ՎԱՆՆԱ. Զառանցանք չէ ասածս, այլ զուտ ճշմարտութիւն...

ԳՈՒԻԿՕ. Աստուած իմ, զուտ ճշմարտութիւն... Ա՛խ, հապա ինչ է իմ վնասածս... Բայց չէ որ ճշմարտութիւնը պէտք է գէթ փոքր ինչ համապատասխան լինի մարդկային բնութեան...—Ինչեր ես ասումս Մի մարդ այն աստիճան վափազում է տիրանալ քեզ, որ դաւաճանում է հայրենիքին, ծախում է բոլոր ունեցածը լսել մի գիշերուան վայելքի համար, ստորաբար կորուստի է մատնում ինքն իրան, անում է այնպիսի մի բան, որ երբեք ոչ մի մարդ չի համարձակուել անել, և անհնար է դարձնում իր համար մնալ այլ եւ աշխարհիս երեսին, և այդ մարդը տեսնում է քեզ մերկ ու միայնակ իր վրանում, իր արամադրութեան տակ և զգում է, որ ոչինչ չի մնում իրան այլ եւ աշխարհում բացի այդ գիշերից, որ գնել է այդքան թանկ գնով, ու յանկարծ նա բաւականանում է միմիայն նրանով, որ մի հատիկ համբոյր է գրոշմում ձեզատեղ և յետոյ զալիս է այստեղ, որպէս զի մեզ հաւատացնի, որ այդպէս է եղել... Ձէ, մարդ պէտք է արդար լինի, և չը պէտք է այդ աստիճան ծաղր ու ծանակ դարձնի ուրիշների սև բախտը... Եթէ այդ էր նրա ուզածը, ինչ կարիք ունէր ստիպելու, որ մի ամբողջ ժողովուրդ անցկացնէր այսպիսի մի գիշեր, և իմ սիրտս սկսեցնելու այնպիսի վշտով, որ ինձ տասը տարով ձերայրեց ու գրեթէ խելագար դարձրեց... Ա՛խ, եթէ նա ուզում էր միայն մի համբոյր գրոշմել ձեզատեղ, նա կարող էր այդ անել ու



փրկել մեզ առանց այսքան տանջելու... Նա կարող էր ուղղակի գալ այստեղ իբր մի ազատարար աստուած... Բայց ով է այդպէս պահանջում ու պատրաստում ճակատի զորչմելիք մի համրոյր... Ճշմարտութիւնը քո ասածում չէ, այլ մեր վշտահար հեկեկանքների և մեր յուսահատութեան մէջ... Չէ, ես չեմ դատում քեզ, ես չեմ կարող դատաւոր լինել իմ սեփական գործում, որ թերեւ անկարող լինեմ պարզ աչքով տեսնել: Բայց ահա թող ուրիշները դատեն ու վճռեն իմ փոխարէն... (Իմեկով ամբոխին):—Լսեցիք բոլորը...—Չը գիտեմ, թէ ինչու է այսպէս խօսում... Բայց ասածն արդէն ասուեց և դուք այժմ պէտք է դատաստան անէք... Դուք հօ պէտք է հաւատաք սրան, որովհետեւ սա ձեզ փրկել է...—Դէ ասացէք, հաւատում էք սրա խօսքին... Թող նրանք, որոնք հաւատում են սրա ասածներին, դուրս գան բաղնիքեան մէջից և գան այստեղ ու սուտ հանեն մարդկային առողջ դատողութիւնը... Ես կուզէի իմանալ, թէ ովքեր են այդ մարդիկ և ինչ կերպարանք ունեն նրանք... (Միմիայն Մարկոն ե դուրս գալիս ամբոխի մեջից, ուր տեղ-տեղ միայն լսում ե մտմունք, այն էլ անհամարձակ ու անորոշ):

ՄԱՐԿՕ. (Նետուելով դեպի բեմի մեջտեղը): Ես հաւատում եմ զրա ասածներին...

ԴՈՒԻԻՕ. Դուք սրանց մեղսակիցն էք...—Բայց միւսները, միւսները, Ուր են հաւատադրողները... (Վանցալի):—Տեսա՞ր... Այն մարդիկ, որոնց դու փրկեցիր, քաշուում են այն ծիծաղից, որ կը լցնէր այս դահլիճը, եթէ ասէին, որ հաւատում են քեզ. նայն իսկ նրանք, որոնք միմուտ էին մի քիչ առաջ, չեն համարձակուում հրապարակ դուրս գալ... Իսկ ես, ես պէտք է հաւատայի...

ՎԱՆԵԱ. Նրանք պարտաւոր չեն հաւատալ ինձ. բայց դու, որ սիրում ես ինձ...

ԴՈՒԻԻՕ. Օ՛հ, ի հարկէ, ես սիրում եմ քեզ, ուստի և պէտք է խաբուեմ յիմարի նման... Բայց ոչ, ոչ, լսիր ինձ... Իմ ձայնը այլ ևս առաջուանը չէ... Բարկութիւնս նստեց... Այդ խորտակում է ոյժերս, և ես յանկարծ դարձայ կարծես այնպիսի մի մարդ, որ ծերանում է բոլոր առ բոլոր... Զայրոյթս չքայաւ... Ոչ, ոչ, այժմ ուրիշ բան է բռնելու նրա տեղը... Ծերութիւնը, խեղագարութիւնը... Ինքս էլ դեռ չը գիտեմ... Ես որոնում եմ, ես զննում եմ ու տնտղում իմ ներսը, որպէս զի գտնեմ իմ խեղճ բախտի մնացորդը... Միայն մի յոյս է մընում ինձ, բայց այնքան դիւրաբեկ է նա թւում ինձ, որ



սիրտ չեմ անում ձեռք տալ նրան... Մի հասակի խոսք բաւական է այդ յոյսը խորտակելու համար, և ասկայն վիշտս ստիպում է վախճվախ փորձել այդ վերջին յոյսը...—Վանճա, ես չառ մեծ սխալ արեցի, որ ամբողջին հանգիստի աշտուկ նախքան քեզինքն իմանալու... Ես մոռացայ, որ ամօթի զգացմունքը չէր թող տալ քեզ հրապարակաւ ասել... Դու չես համարձակուում նրանց ասել, որ այս հրէշը տիրացել է քո մարմնին... Այո, ես պէտք է սպասեի, մինչևեւ մենակ մնայինք... Դու ինձ կը խոստովանէիր զազրելի ճշմարտութիւնը... Բայց չէ որ, աւանդ, ես էլ, որդիներն էլ գիտեմք արդէն այդ ճշմարտութիւնը... Չէ որ այժմ ուշ է արդէն, էլ ինչ կարիք կայ, Վանճա, ծածկելու այլ ես այդ ճշմարտութիւնը... Այժմ պէտք է ասեմ, այժմ ամօթխածութիւնդ պէտք է ինքն իրան յազթի... Դու չես բարեկանալ ինձ վրայ... Ինքդ էլ կը հասկանաս... Այսպիսի բռնակներում մարդու խելքը չը գիտէ այլ ես, թէ...

ՎԱՆՆԱ. Նայիր ինձ, Գուրգոս—Այս իմ վերջին հայեացքի մէջ ես ամփոփում եմ իմ ամբողջ ոյժը, իմ ամբողջ անխաղախութիւնը, այն ամենը, ինչ որ ես պարտական եմ քեզ... Ամօթխածութեան հետեանք չէ իմ ասածը, այլ զուտ ճշմարտութիւն... Այս մարդը չի տիրացել ինձ...

ԳՈՒԻԴՈ. Լաւ, լաւ, շատ լաւ... Այլ ես ոչինչ չի մնում ինձ... Այժմ ես ամեն ինչ գիտեմ... Այո, այդ ճշմարտութիւն է կամ, ճիշտ ասած, սէր... Այժմ ես հասկանում եմ... Դու ուզում էիր սրան փրկել... Չը գիտեմ, թէ ինչպէս մի գիշերուայ մէջ կարող էր այդ աստիճան փոխուել այն կիներ, որին ես այնքան սիրում էի... Բայց սխալուել ես, այդ միջոցով չի կարելի փրկել սրան... (Չայնը բարձրացնելով).—Լսեցէք ինձ, զուգ մենքդ Վերջին անգամն է... Այս բռնակն երգուելու եմ... Դեռ ինձ պաշտում եմ անդունդի ափին... Մի բռնակ անց՝ ձեռքերս պակ կը գան... Չեմ ուզում, որ զուր կորչի այդ բռնակն... Դեռ լսում էք ինձ... Չայնա սեփաւորում է եզել... Եթէ չէր լսում, մտանէք...—Տեսնում էք այս կնոջը և այս մարդուն... Պարզ է, որ սրանք սիրում են միմեանց...—Դէ լաւ լսեցէք ու մի մոռանաք, ես կշռում եմ ամեն մի խօսքս նոյնքան խնամքով, որքան խնամքով բժիշկը կշռում է դեղը մերձիման հիւանդի համար... սրանք, իմ համաձայնութեամբ, աղաւտ-համարձակ դուրս կը գան այստեղից ստանց որ և է նախատինք կամ վնաս կրելու, և կը տանեն հեռները՝ ինչ-որ սիրտներն ուղի... Ճանապարհ տուէք ու ծաղիկներ ցանէք վրաները, եթէ ուզում էք... Թող երթան, ուր որ սէրը ճանապարհ դրոյ կը տայ իրանց մոլեգնութեանը, միայն թէ այս կինը թող ասի ինձ միակ



հնարաւոր ճշմարտութիւնը, միակ բանը, որ դեռ պիտում եմ նրա մէջ և որ նա պարտական է ինձ ասել այն ազատութեան փոխարէն, որ տալիս եմ իրան...—Հասկացար, Վաննա, Այս մարդը տիրացել է քեզ...—Պարզ ասա՛ այդ կամ ոչ. այդ է քիմ բոլոր ուղածը... Փորձութիւն չէ այս, ոչ էլ թախարհ. ես երգում կերայ, Վկայ են ամենքը:

ՎԱՆՆԱ. Ծշմարիտն ասացի... Սա ինձ ձեռք չի տուել...

ԳՈՒԻԴՕ. Շատ լաւ, դուք ինքներդ ասացիք:—Դուք ինքներդ դատաւարտեցիք սրան:—Այլ ես ոչինչ չի կարելի անել:—Այժմ ես սթափւում եմ... (Մօտենալով պահապաններին եւ նրանց ցոյց տալով Պրինչիպալիին):—Այս մարդը ինձ է պատկանում. բռնէք սրան, կապեցէք ձեռք ու ոտքը. տարէք սրան ներքեւ, այս գահլիճի տակի ամենախոր զնդանները:—Ես էլ դալիս եմ հետներդ (Վաննային): Դուք այլ ես չէք տեսնիլ սրան. և ես կը դամ ձեզ հաղորդելու վերջին ճշմարտութիւնը, որ սրա վերջին խօսքերը կը յայտնեն շուտով...

ՎԱՆՆԱ. (Նետուելով պահապանների մէջեղը, որոնք բռնում են Պրինչիպալիին): Ոչ, ոչ: Դա իմն է... Ես սուտ ասացի. ես սուտ ասացի: Դա տիրացել է ինձ: Դա տիրացել է ինձ... Դա ունեցել է ինձ... Տիրացել է ինձ... (Պահապաններին յետ հրելով): Յետ քաշուեցէք այստեղից... Ձեռք չը տաք սրան, սա իմ բաժինն է... Սա միայն ինձ է պատկանում... Ես իմ ձեռքով պէտք է տեսնեմ սրա դատաւարանը... Սա ինձ տիրացաւ ստորաբար, լրբաբար, տիրացաւ, տիրացաւ...

ՊՐԻՆՉԻՊԱԼԼԷ. (Աւխաստելով խեղդել նրա ձայնը): Սուտ է ասում: Սուտ է ասում: Սուտ է խօսում, որ ինձ վրկի, բայց ամենաստուկալի տանջանքները չեն կարող...

ՎԱՆՆԱ. Լռեցէք... (Դառնալով դեպի ժողովուրդը): Վախենում է... (Մօտենալով Պրինչիպալիին՝ իբր քե ցանկանալով կապոսել նրա ձեռները): Շուտ արէք, տուէք ինձ պարաններն ու չղթանքը... Այժմ, երբ արդէն ազատութիւն եմ տուել զայրոյթիս, ես եմ սրան չղթայելու և ես եմ սրան մատնելու ձեր ձեռքը... (Պրինչիպալիին ձեռները կապում է եւ ասում ականջին):—Լռիր, նա մեզ փրկում է: Լռիր նա մեզ միացնում է իրար հետ... Ես քեզ եմ պատկանում այսուհետեւ, ես քեզ սիրում եմ... Թող քեզ չղթայեմ... Յետոյ կազատեմ քեզ... Ես կը լինեմ քո պահապանը... Մենք կը փախչենք միասին... (Դռալով իբր քե ցանկանալով լսել թալ Պրինչիպալիին): Լռեցէք... (Դիմելով ամբոխին): Կամայ ձայնով աղաչում է ինձ... (Բանալով Պրինչիպալիին դեմքը): Նայեցէք սրա դէմքին... Տեսէք, դեռ կրում է այս սոսկալի գի-



չերուան հետքերը... (Բանալով իր վերադարձն եւ ցոյց ապով արիւնտ ուտը)։ Իմ գրայ էլ նշան է մնացել... Սոսկալի սիրական գիշեր... Նայեցէք, սա ինքն է... Տեսէք, սրբան զարչելի է եւ անպիտան... (Տեսնելով, որ պահապանները շարժում են, ուզելով տանել Պրինչիպալէին)։—Չէ, չէ, ինձ թողէք սրան։ Սա իմ բաժինն է, Սա իմ սրան է եւ ուզում եմ, որ միայն ինձ պատկանի... Բռնեցէք, լաւ պահէք... Չէք տեսնում, որ ուզում է փախչել...

ԳՈՒԻԴՈ, Հասար ինչու համաձայնեց զաւ... Ինչու էիր սոսա ասում...

ՎԱՆՆԱ (Տասանուելով ու խօսքի փնտելով)։ Սուս էի ասում... Չը գիտեմ... Ես չէի ուզում ասել... Լաիր, ահա այժմ... Այո, այո, դու այժմ էլ հասկանաս... Մարդ չատ անգամ չի իմանում, թէ ինչ է անում... Ո՞վ կարող է ամեն ինչ նախատեսել... Երբ գնում էի այնտեղ, մտքովս չէր անցնում... Բայց բան է, պատահում է... Այո, այո, դու այժմ կիմանաս... Բողբ պատահեց ի՞նչ արած, որ քեզ վիշտ էր պատճառի. չէ որ ինքզ էիր ուզում... Ա՛խ, վախենում էի քեզանից... Վախենում էի յուսահատութեան հասցնել սէրդ... Այժմ դու ինքզ ես ուզում, որ ես այդ անեմ... Շատ լաւ։ Ուրեմն կ'ասեմ քեզ, (Աւելի հանգիստ ու վստահ ձայնով)։ Ոչ, ոչ, ես քո կարծած գիտաւորութիւնը չեմ ունեցել։ Ես սրան նրա համար չեմ բերել այտեղ, որ ամենքը սրա դահիճը դառնան ու բոլորս միասին հանենք մեր վրէժը... Իմ դիտաւորութիւնս այդքան վսեմ չէր, բայց աւելի էր տողորում քո սիրով... Ես ուզում էի սպանել սրան ամենաժանադ կերպով, բայց եւ ուզում էի, որ այս խայտառակ գիշերուան խայտառակ յիշողութիւնը չը ծանրանայ քո զլխին մինչեւ մեր մահուան օրը... Ես ուզում էի վրէժ հանել միայնակ ու ծածուկ. ես սպանելու էի սրան դանդաղ մահով, հասկանում ես, սակաւ առ սակաւ, մինչեւ որ սրա սեւ արիւնը, կաթ առ կաթ ծորելով, ջնջէր իր արած ժանտ ոճիրը... Դու չէիր իմանալ երբէք սոսկալի ճշմարտութիւնը, եւ սոսկալի յիշողութիւնը չէր զգուշ երբէք, իբր ժանտ ուրուական, մեր քաղցր համրոյրների միջեւ... Խոտտովանում եմ, ես վախենում էի, թէ դու չես կարողանալ այլ եւս սիրել ինձ, երեւակայելով այդ պատկերը... Ես գիտեմ, որ խելագարութիւն էր արածս, որ անհնար բան էր ուղածս... Բայց այժմ դու ամեն ինչ կ'իմանաս... (Իմնելով ամբոխին)։ Որովհետեւ բանն այտեղ է հասել եւ այլ եւս կարիք չը կայ խնայելու մեր սիրոյ զգացմունքը, ուրեմն դուք էլ պէտք է հասկանաք... Պէտք է ամեն ինչ պարզ ասեմ եւ դուք պէտք է լինէք իմ դատաւորը...



Ահա թէ ինչ է եղել իմ արածս. այս մարդը, ինչպէս ասացի, տիրացաւ ինձ ստորաբար, լրբաբար... Ես ուզում էի սպանել սրան և կոխ սկսուեց մեր մէջ... Բայց սա ինձ զինաթափ արեց... Այն ժամանակ աւելի խիստ վրէժխնդրութեան ծրագիր ծագեց մտքումս և ես սկսեցի ժպտալ սրա երեսին... Սա հաւատաց իմ ժպտին... Օ՛, խելագարներ են աղամարդիկը... Եւ մենք իրաւունք ունենք նրանց խաբել... Նրանք սիրում, պաշտում են սուտը... Երբ նրանց յոյց են տալիս կեանքը, նրանք կարծում են, թէ մահ է այդ. երբ մահ են առաջարկում նրանց, կեանքի տեղ են ընդունում նրանք... Սա կարծում էր, թէ տիրա-նալու է ինձ, բայց իսկապէս ինքն ընկաւ իմ ձեռքը... Ահա այժմ գերեզման է մտնում և ես իմ ձեռքով կը կնքեմ գերեզ-մանի խուփը... Ես գիտէի, որ պէտք է սրան այստեղ բերել, իբրեւ մի հեղ զառն, համբոյրներ տալով... Եւ ահա սա իմ ձեռքումն է և ես երբեք չեմ բաց թողնիլ սրան ձեռքիցս... Օ՛, իմ սիրուն Պրինչիվալլէ, Այնպիսի համբոյրներ կը տեսնես այժմ, որ երբեք ոչ մի մարդ չի տեսել:

ԳՈՒԻԻՒՅՈՒ (Մօսեմալով): Վաննա...

ՎԱՆՆԱ: Մէկ մօտիկից նայիր սրան... Ի՞նչ յոյսեր ունէր... Իսկոյնեթ հաւատաց, երբ ասացի՝ «սիրում եմ քեզ, Պրինչիվալլէ»... Օ՛, դժոխք որ տանէի, անխօս կը դար յետևեցայ... Ես համբուրում էի այսպէս... (Ջեմ համբոյրներ է դրում Պրինչիվալլէի օրումներին): Սիրում եմ քեզ, Ջիանէլլօ... Դու էլ համբուրիր ինձ... Այս համբոյրներն են միայն իսկա-կան համբոյրներ... (Շուռ գալով դէպի Գուիդօն): Տեսնում ես, դեռ այժմ էլ համբոյրներին պատասխանում է համբոյրով... Օ՛, այսպիսի սոսկումից յետոյ շատ հեշտ է անցնել ծիծաղի... Տէր, սա իմս է առաջի Աստուծոյ և մարդկանց... Ես ուզում եմ, որ սա իմս լինի և իմս կը լինի... Սա այս գիշերուան վարձս է և հրաշալի վարձ... (Օրօրում է եւ յենում սիւնե-րից մեկին): Զգոյշ կացէք, վայր եմ ընկնում... Ես չեմ կարող դիմանալ այսպիսի մեծ հրճուանքի... (Շնչաւաղաւ ձայնով): Հայր իմ, ձեզ եմ յանձնում սրան, մինչեւ որ ոյժերս... Թող տա-նեն նախ քան... Թող մի զնդան ընտրեն սրա համար, այնպիսի խոր զնդան, որ ոչ ոք չը կարողանայ... Եւ իմ մօտ կը լինի բանալին... Թող իսկոյն բերեն ինձ... Թող ոչ ոք ձեռք չը տայ սրան... Սա իմ բաժինն է, լսում էք, իմ բաժինը, և չեմ ուզում, որ ուրիշի մատ զիպչի սրան... Գուիդօ, սա ինձ է պատկա-նում... (Մի քայլ անելով դէպի Մարկօն): Հայր իմ, սա իմս է, և դուք պատասխանատու էք սրա համար... (Ակնալառ ճայելով Մարկօյին): Հասկանում էք, հայր իմ... Դուք սրա պահապան



էք լինելու. տեսէք, որ նախապիւսի մի նշոյլ անգամ չը գիտցի որա երեսին, որպէս զի կարողանաք որան յետ դարձնել ինձ այնպէս, ինչպէս ես այժմ յանձնում եմ ձեզ... (Պրինչիպալէին ճանում են): Յստաութեան, իմ Պրինչիպալէ... Օ՛, մենք կը տեսնուենք նորից... (Մինչ Գուիգօն գտնում է զինուորների մէջ, որոնք կոպիս կերպով ճանում են Պրինչիպալէին, Վաննան ճիշդ է արձակում, օտուտ է եւ ընկնում Մարկոյի զիւրկը, որ տեսնելով, որ նա ընկնելու է, վազել եւ օգնութեան):

ՄԱՐԿՈ: (Շատ արագ եւ կիսաձայն, կուցնալով դէպի Վաննան): Այո, հասկացայ, Վաննա... Հասկացայ քո սուտը... Դու անհնարը հնարաւոր դարձրիր... Արածդ իրաւացի էր և շատ անիրաւ, ինչպէս այն ամենը, ինչ որ մարդիկ անում են... Կեանքը իրաւունքներ ունի... Աթափուիր, Վաննա... Պէտք է շարունակել սուտը, որովհետեւ չեն ուզում հաւատալ ճիշտը տեսիլա... (Կանչելով Գուիգօին): Գուիգօ, Վաննան սթափուում է... Կանչում է քեզ...

ԳՈՒԻԳՈ: (Վազելալով մօտենում է ու իր զիւրկն առնում Վաննային): Ի՛մ Վաննա... Ժպտում է... Պատասխանիր ինձ, իմ Վաննա... Ես երբէք չեմ կասկածել... Այժմ, ամեն ինչ վերջացաւ, և ամեն ինչ մոռացութեան կը արուի արդար վրէժից յետոյ... Ծանր երազ էր, անցաւ-գնաց...

ՎԱՆՆԱ: (Աչքերը բանալով, սասիկ րոյլ ձայնով): Ո՞ւր է նա... Այո, գիտեմ, գիտեմ... Բայց ուր է բանալին, շուտ արէք տուէք ինձ... Նրա բանտի բանալին... Չը թողնէք, որ ուրիշները...

ԳՈՒԻԳՈ: Պահապանները այս բաղէիս կը դան ու բանալին կը յանձնեն քեզ...

ՎԱՆՆԱ: Ուզում եմ, որ միայն իմ ձեռքումս լինի բանալին, որպէս զի հաստատ իմանամ... Որպէս զի ոչ մի ուրիշ մարդ... Հա, փառ երազ էր... Շուտով կը սկսուի լաւ երազը... Լաւ երազը...

Վ ա Ր ա զ ո յ Ր

Թարգմ. Տ. ԹՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ